

ISSN 2410-5325 (print), ISSN 2522-1140 (online)

Міністерство культури, молоді та спорту України
Харківська державна академія культури
Ministry of Culture, Youth and Sports of Ukraine
Kharkiv State Academy of Culture

КУЛЬТУРА УКРАЇНИ

CULTURE OF UKRAINE

Збірник наукових праць
Scientific Journal

Випуск 66
Issue 66

За загальною редакцією В. М. Шейка
Editor-in-Chief V. Sheyko

Засновано в 1993 р.
Founded in 1993

Харків, ХДАК, 2019
Kharkiv, KhSAC, 2019

УДК [008+78/79](062.552)

К 90

Засновник і видавець — Харківська державна академія культури

Рекомендовано до друку рішенням ученої ради
Харківської державної академії культури (протокол № 3 від 25.10.2019 р.)
Свідчення про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ №13567-2540Р від 26.12.2007 р.

Затверджено наказом Міністерства освіти і науки України № 1328 від 21.12.2015 р. як фахове видання з культурології та мистецтвознавства.

Збірник поданий на порталі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського в інформаційному ресурсі «Наукова періодика України», у реферативних базах «Україніка наукова» та «Джерело». Індуксується в наукометричних базах «WorldCat», «Index Copernicus International», Directory of Open Access Journals (DOAJ), Directory of Open Access Scholarly Resources (ROAD), «ПІНЦ» та в пошукових системах «Google Scholar», «BASE». ХДАК є представленим учасником PILA.

Founder and publisher — Kharkiv State Academy of Culture

Recommended for publication by the decision of the Academic Board
of the Kharkiv State Academy of Culture (record № 3 of 25.10.2019)

Certificate of state registration of printed mass media, series KB №13567-2540P of 26.12.2007

Approved by the Ministry of Education and Science of Ukraine № 1328 of 21.12.2015 as a Specialist Culturology and Art Criticism Publication.

The journal is submitted to the portal of Vernadsky National Library of Ukraine in the Information resource “Scientific Periodicals Ukraine”, in bibliographic databases “Ukrainika scientific” and “Dzherelo”. Indexed in the bibliographic databases “WorldCat”, “Index Copernicus International”, Directory of Open Access Journals (DOAJ), Directory of Open Access Scholarly Resources (ROAD), “Russian Science Citation Index” and in academic search engines “Google Scholar”, “BASE”. KhSAC is the Sponsored Member of PILA.

Статті, подані до редакції, рецензуються членами редколегії або зовнішніми незалежними експертами. Редакція здійснює перевірку статей за допомогою онлайн-сервісу пошуку плагіату Strikeplagiarism.com

Веб-сайт збірника: <http://ku-khsac.in.ua>

E-mail ред.-видавн. відділу ХДАК: rvv2000k@ukr.net

К 90 Культура України : зб. наук. пр. / М-во культури, молоді та спорту України, Харків. держ. акад. культури ; за заг. ред. В. М. Шейка. — Харків : ХДАК, 2019. — Вип. 66. — 278 с.

У науковому збірнику подано матеріали за результатами наукових досліджень проблем культурології та мистецтвознавства. Для науковців, викладачів, здобувачів наукових ступенів і вчених звань.

The proceedings present the results of the scientific studies on the issues of Culturology and Art Criticism. For researchers, teachers, applicants of scientific degrees and academic titles.

УДК [008+78/79](062.552)

ISSN 2410-5325 (print)
ISSN 2522-1140 (online)

© Харківська державна академія культури, 2019

ЗМІСТ

Розділ 1

Теорія та історія культури

В. М. Шейко (V. M. Sheyko) Інтелекція і влада в часи Української революції 1917–1921 рр.: узагальнена історіографія (The Intelligentsia and the Authorities during the Ukrainian Revolution of 1917–1921: Generalized Histroiography)	9
Д. Г. Трегубов (D. G. Tregubov), І. М. Трегубова (I. M. Tregubova) Ретроспектива відображення розлуки з батьківщиною в пісенній творчості українців (Displaying Retrospective of the Separation from Native Land in Song Creativity of Ukrainians)	30
М. В. Тортіка (M. V. Tortika) Музей: його роль і значення в культурно-освітньому просторі українського школяра (за матеріалами соціопитування учнів середнього шкільного віку Харківської гімназії № 14) (Museum: its Role and Importance in the Cultural and Educational Space of the Ukrainian Schoolchildren (According to the Social Survey of Schoolchildren of the Kharkiv Gymnasium no. 14)	43
О. С. Частник (O. S. Chastnyk) Cultural Studies in Degree Programmes at Irish Universities (Дослідження в галузі культури в освітніх програмах університетів Ірландії)	52
Н. Є. Шолуха (N. Ye. Sholukho) Культурологічна рецепція об'єктно-орієнтованої онтології в інтерпретаційному полі урбаністики (Cultural Assimilation for Object-Oriented Ontology in the Interpretation Field of Urban Studies)	61
І. О. Мащенко (I. O. Mashchenko) Репрезентація образу влади в спортивно-художніх дійствах ХХІ ст. (The Representation of the Image of Government in Sports and Artistic Events of the 21st century)	70
Р. М. Дзундза (R. M. Dzundza) Вищі музичні навчальні заклади сучасної України як чинник формування культурно-національної ідентичності диригента (Higher Musical Educational Institutions of Modern Ukraine as a Factor of Forming Cultural-National Conductor's Identity)	78
Д. В. Болюх (D. V. Boliukh) Проблеми гнозису та позиції дослідника у вивченні езотеризму (Issues of Gnosis and the Reseacher's Position in the Study of Esotericism)	87

Розділ 2

Мистецтвознавство

К. Богичевич (K. Bogicevic) Місце акордеонного мистецтва в системі музичного виховання (The place of accordion art in the system of music education)	94
Я. В. Бондарчук (Y. V. Bondarchuk) Вплив культів Сонця та Землі на об'ємно-просторове рішення земляних та кам'яних сакральних структур V–III тисячоліття до н.е. (Influence of Cults of the Sun and the Earth on Planning and Volumetric Solution of Earth and Stone Sacral Structures of 5th–3rd Millennium BC)	102
А. В. Виноградова (A. V. Vynohradova) Творча постать М. Г. Стецюна в контексті академічного народно-інструментального мистецтва України (Creative Personality of M. G. Stetsiun in the Context of the Academic Folk Instrumental Art of Ukraine)	117
А. С. Доколова (A. S. Dokolova) Інноваційні практики віртуального втілення в постановках сценічної хореографії ХХІ ст. (Innovative Practices of Virtual Implementation in the Performances of Stage Choreography of the 21st Century)	125

https://doi.org/10.31516/2410-5325.066.02

УДК 008:784.4:314.74

Д. Г. Трегубов, кандидат технічних наук, доцент, Національний університет цивільного захисту України, м. Харків

sxhrtregubov1970@nuczu.edu.ua

<http://orcid.org/0000-0003-1821-822X>

І. М. Трегубова, керівник гуртка, методист, КЗ «Центр дитячої та юнацької творчості №1 Харківської міської ради», м. Харків

tregubova0606@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-0787-8882>

РЕТРОСПЕКТИВА ВІДОБРАЖЕННЯ РОЗЛУКИ З БАТЬКІВЩИНОЮ В ПІСЕННІЙ ТВОРЧОСТІ УКРАЇНЦІВ¹

Розглянуто культурний феномен відображення в різних видах літературної творчості стану розлуки з рідною землею, Україною, а також його вплив на людину в означеному стані. Визначено види стану розлуки з рідною землею та здійснено ідентифікацію їхнього віддзеркалення в пісенній і літературній спадщині українського народу. Виокремлено новий вид розлуки з рідною землею — примусова втрата рідної мови на власній Батьківщині. Показано, як у народних та сучасних піснях розглядаються аспекти проблеми. Акцентовано на використанні типових знаків єднання з рідною землею — символів України. Звернуто увагу, що деякі думи, пісні містять пряме повчання, спрямоване до слухача. У знайденому варіанті пісні «Побратався сокіл...» є нова строфа, яка містить прохання: «Навчи ж моїх діток... На чужині щастя... не шукай!». У контексті аспектів розлуки з Україною та сучасного стану культури розглянуто поняття «євшан-зілля».

Ключові слова: розлука з Україною, втрата рідної мови, пісня, символи України, культурна ідентичність, євшан-зілля.

Д. Г. Трегубов, кандидат технических наук, доцент, Национальный университет гражданской защиты Украины, г. Харьков

И. М. Трегубова, руководитель кружка, методист, КЗ «Центр детского и юношеского творчества №1 Харьковского городского совета», г. Харьков

РЕТРОСПЕКТИВА ОТРАЖЕНИЯ РАЗЛУКИ С РОДИНОЙ В ПЕСЕННОМ ТВОРЧЕСТВЕ УКРАИНЦЕВ

Рассмотрен культурный феномен отражения в различных видах литературного творчества состояния разлуки с родной землей, Украиной, а также его влияние на человека в рассматриваемом состоянии. Определены виды состояния разлуки с родной землей и проведена идентификация их отражения в песенном и литературном наследии украинского народа. Выделен новый вид разлуки с родной землей — вынужденная потеря родного языка на собственной Родине. Показано, как в народных и современных песнях рассматриваются аспекты проблемы. Акцентировано на использовании типичных знаков единения с родной землей — символов Украины.

1 This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.

Обращено внимание, что некоторые думы, песни содержат прямое наставление, направленное к слушателю. В найденном варианте песни «Побратался сокол...» есть новая строфа, содержащая просьбу: «Научи же моих детей... На чужбине счастья... не искать». В контексте аспектов разлуки с Украиной и современного состояния культуры рассмотрено понятие «евшан-зелье».

Ключевые слова: *разлука с Украиной, потеря родного языка, песня, символы Украины, культурная идентичность, евшан-зелье.*

D. G. Tregubov, Candidate of Technical Sciences, Associate Professor, National University of Civil Protection of Ukraine, Kharkiv

I. M. Tregubova, circle leader, methodologist, Public institution “Center for Children’s and Youth Creativity of the Kharkiv №1”, Kharkiv

DISPLAYING RETROSPECTIVE OF THE SEPARATION FROM NATIVE LAND IN SONG CREATIVITY OF UKRAINIANS

The relevance of the research is determined by the escalation of the issue of Ukrainians self-identification. The events of recent years in Ukraine have become a significant test for many Ukrainians by self-identification and the choice of corresponding changes in their behavior and the way of thinking.

The aim of this research is to identify references about the different types of separation from Ukraine in the song and literary heritage of Ukraine and also to reveal a personal relationship toward the native land under the condition of separation.

Research methodology. The article analyzes and systematizes the samples of the Ukrainian cultural heritage for the presence of fixation elements of Ukrainian identity. The cultural phenomenon of the separation from native land (Ukraine) displayed in different literary creativity types and their influence on a person under the condition of separation is considered. The classification of the types of the state of separation from the native land and the identification of their reflection in the song and literary heritage of the Ukrainian people are carried out.

Results. A new type of separation from the native land is highlighted; this is a forced loss of the native language. It is shown how aspects of this problem are considered in folk and modern songs. The attention on the use of typical signs of unity with the native land is focused; they have become the symbols of Ukraine. It is noted that some ballads, songs contain direct instruction to the listener. In the found version of the song “The Falcon Is Fraternalized...” there is a new stanza, which contains the request: “Teach my children ... In a foreign land ... not to look for happiness”. In the context of aspects of separation from Ukraine and the current state of culture, the concept of “Yevshan-herb” is considered. The concept of “yevshan-herb” in the context of separation from Ukraine and the current culture state is considered.

The novelty of this research is an analysis of the Ukrainians cultural identity from a historical perspective, using evidence that is enshrined in folk songs and literary heritage.

The practical significance of this research is the systematization of the types of separation from the native land and the addition of such an element as “the forced loss of the native language” to this list. These results make it possible to clarify the foundations of the cultural identity of different peoples drawing on the

example of Ukraine and create new foundations for identifying and analyzing elements of self-identification in folk art.

Keywords: *separation from Ukraine, loss of native language, song, symbols of Ukraine, cultural identity, yevshan-herb.*

Актуальність теми дослідження визначається питанням самоідентифікації українця. Події останніх років в Україні стали суттєвим випробуванням для багатьох українців в аспекті ідентифікації та необхідності відповідних змін власної поведінки й образу мислення.

Постановка проблеми. Питання самоідентифікації українця актуалізується не вперше, тому зумовлює дослідження цього питання в контексті культурної спадщини. Маркерними моментами є ті, які сприяють виявленню ставлення до рідної землі.

Відомо, що почуття людини стають сильнішими на відстані. Тому немало життєвих цінностей люди пізнають у стані розлуки з рідною землею. Якщо поширити теорію пізнання (Кононюк, 2013) на самоідентифікацію людини, що теж є результатом взаємодії з оточуючим світом, то можна зауважити: жодна замкнена система внутрішніми засобами не може виявити власне протиріччя. Для цього потрібен погляд ззовні. Тобто людина поза межами рідного краю, особливо в екстремальних умовах, гостріше та точніше розуміє відносини з ним. Відповідно, проблемним питанням, що розглядається, є аналіз зразків пісенної та літературної творчості щодо проявів ставлення до рідного краю, до України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Можна виокремити декілька ситуацій, де наявний погляд ззовні стосовно розуміння відносин із рідною землею: робота або військові операції за кордоном; колонізація земель, міграція в пошуках кращої долі, зрада; перебування в полоні або полоні з асиміляцією; евакуація або еміграція з метою уникнення зони військових дій, репресій, окупації тощо. Іншими словами, постає питання збереження та виявлення культурної ідентичності українця в розглянутих ситуаціях. Так чи інакше, людина, яка потрапила в одну з перелічених ситуацій, може відчувати ностальгію. Людина, котра страждає, часто передає цей стан у пісні. Більше до такої реакції схильні люди, які несвідомо потрапили у вороже оточення або життява рівновага яких тривалий час перебуває в нестабільному стані. В інших випадках близьке за духом середовище може нівелювати ефект ностальгії. О. А. Лалак (2013) на основі аналізу діяльності закордонного українства зауважує, що завжди на чужій землі здійснюються культурні заходи, відкриваються клуби, налагоджуються зв'язки з різними організаціями.

Нами не знайдено прямих аналогів обраного напрямку наукового аналізу літературної спадщини, хоча ця тема мала своє відображення у творчості українського народу. З різних аспектів тему «розлука

з Україною» досліджують у контексті: української діаспори, героїчного українського епосу, патріотизму народних пісень, систематизації мотивів, що відображені в народній творчості, упорядкування та тлумачення образів народної творчості, культурологічних досліджень, в яких здійснено аналіз народної творчості, у межах життєпису митців, які певний час перебували серед закордонного українства. Однак у цих розвідках аналізу питання «розлука з Україною» не здійснено.

Однак проблемі розлуки з рідною землею в українських піснях приділяється чимало уваги. Найґрунтовнішим дослідженням цього питання є розвідка О. Кузьменко (2013), присвячена філологічній систематизації пісень з фольклорних збірників Ф. Колесси. Проблема розлуки з рідною землею опосередковано розглядається в деяких рубриках відповідно до запропонованого в цій праці покажчика фольклорних мотивів: прощання, прохання, похорон, смерть, повернення тощо. Автор зазначає, що в закарпатських рекрутських ліричних піснях, де розглядається туга розставання новобранця з рідними, наявні елементи емотивності: «мати закликає сина додому, бо прийшов лист на війну», «прощання новобранця з матір'ю та коханою дівчиною», «туга новобранця за рідними», «тривоги хлопця-новобранця в очікуванні ненависної муштри». У момент смерті козака пісні відображають магічний або інший зв'язок з рідними: «Під горою жито, там козаченька вбито» (до козака приходять три дівчини, що відображає дівочу тугу за загиблим), «Йа на горі огонь горить» (до козака в образі трьох ластівок прилітають мати, сестра, жінка), «Ой поля, ви, поля...» (поранений козак посилає додому вісника-коня). Згадується також рядок пісні «Тешуть явір»: «Козак умер, умерла його мова...».

С. Панцьо та Л. Вакарюк (2013) теж опосередковано розглядають розлуку з Україною, порушуючи питання відображення образу війни в жовнірських піснях. Дослідники звертають увагу, що за загиблим козаком журяться мати, мила, сестра, кінь та інші, а від імені загиблого, навпаки, радиться «не журися».

Отже, безпосередній розгляд відображення проблеми розлуки з Україною в літературних джерелах не здійснено.

Мета статті — виявлення та систематизація в українській пісенній і літературній творчості елементів різних видів розлуки з Україною, а також проявів ставлення до рідного краю в означеному стані.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз теми в цьому контексті зумовлено знахідкою варіантів українських народних пісень в архіві маловідомого українського поета Ілляшенка Григорія Романовича (1911–1992 рр.). Автор рукописів походить із м. Миргород, з багатодітної родини, нащадків запорізьких козаків та чумаків; більша

частина родини загинула під час тифу та Голодомору. У дитинстві Г. Ілляшенко співав у церковному хорі.

Відмінності знайдених текстів не надто значні, але звертаємо увагу, що Григорій Романович, який знав багато пісень, вирішив записати наприкінці життя ті з них, у яких відчутна туга за Україною. Слід зауважити, що Г. Р. Ілляшенко, попри те, що багато років мешкав у російськомовному середовищі Харкова (з 1936 р.), писав вірші лише українською, мабуть, саме тому в його архіві зберігається багато відмов від редакторів різних видань та про нього обмаль згадок у пресі.

Рукопис українських народних пісень надається Григорієм Романовичем з епіграфом: «В такому вигляді, в якому я їх запам'ятав...». Пісню «1» за рукописом ідентифіковано як «Стоїть явір над водою». У пісні йдеться про розлуку з Україною козака, який, очевидно, поїхав на військову службу «...та там і загинув».

Перші три строфи, як у варіантах М. О. Максимовича (1834 р.) та М. В. Шевченка (1995 р.), відсутні, замість них подано інший вступ; курсивом показані відмінності, у дужках — опублікований раніше фрагмент тексту. Ближчим виявився старіший варіант М. О. Максимовича, який подає текст у доконаному часі: «*Десь поїхав на чужбину / Козак молоденький... / Та там і загинув... / Казав собі насипати (Звелів) / Високу могилу, / Казав собі посадити (Звелів) / В головах калину: (червону) / Будуть пташки прилітати, / Калиноньку їсти, / ...приносити / З України вісті*».

Уважаємо, що форма висловів у доконаному часі ближча до первинного варіанта пісні та більше підкреслює трагедію, яка сталася, та сум за рідною Україною. До того ж така форма висловів є логічнішою з точки зору оповідача. Символом повернення душі додому є калина.

Зазначимо, що в настрої пісні «Стоїть явір над водою» відчуються спільні мотиви із «Заповітом» Т. Г. Шевченка: «Як умру, то поховайте... На Україні милій. Щоб лани широкополі, І Дніпро, і кручі Було видно, було чути...». Як символ єднання з Україною використовуються: «лани широкополі ... Дніпро...». Навіть смерть не так страшна і буде на душі спокій, ідеться в тексті пісні «Стоїть явір над водою», якщо «будуть... з України вісті».

Якщо розвиток подій у першій пісні не стосується бойових подій, то в наступній пісні «Ой, на горі вогонь горить» розповідається про загибель козака в битві. Цей текст також не має перших строф, є вступ та остання строфа, чого немає у варіанті М. В. Шевченка (1995). Але остання строфа наявна у варіанті «Ой на Горі на Могилі», що наводить М. Іщук (2005). О. Голубенко (2000) подає варіант, який побутує на Вінниччині — «Ой три літа, три неділі» з таким само сюжетом, як і «Ой,

на горі...», хоча з іншим текстом, але саме остання строфа збігається з варіантом за рукописом: «*Внав козак у лютій січі / І кошові-другу рече: / Біжи, коню, дорогою... / Щоб татари не спіймали... / ...Візьми мати піску жменю / Та й посієш на каменю. / Коли той пісок ( ) зійде, (житом) / Тоді твій син з війська прийде*».

Доля матері козака, котрий захищає рідну землю, — чекати, коли пісок на камінні житом зійде. Але козаком потрібно пишатися, оскільки він встиг запалити сигнальний вогонь. Єдина турбота козака в момент смерті, щоб про нього дійшли вісті додому. Тому він посилає друга — вірного коня. Саме кінь і є сполучною ланкою з рідною оселею. Символізує повернення додому також образ жита, що зійшло магічним чином після засівання піску.

Третю пісню за рукописом ідентифіковано як думу «Побратався сокіл з сизокрилим орлом», повний текст наведено в роботі Д. Трегубова та І. Трегубової (2018). У пісні йдеться про «сокола», який «полинув... в чужу сторіноньку шукати таланоньку». У варіанті за рукописом зазначається новий варіант завершення, на відміну від наданого в праці «Перлини української народної пісні» (1991): «...Ой, як добре буде, / Може й забарюся. / Ой, як худо буде, / *Може й не вернуся.* (То й назад вернуся). / *Навчи ж моїх діток / Високо літати, / На чужині щастя / Навчи не шукати*».

За традиційним варіантом наприкінці пісні розповідається, що шукач «таланоньки» або забариться, або повернеться, та про тяжку долю покинутих дітей.

Згідно з поданим варіантом, у гіршому варіанті шукач щастя на чужині може й загинути. Тому змінюється сенс пісні. В останній строфі виникає прохання до орла навчити дітей не шукати щастя на чужині, як це зробив батько. Останні рядки, аналогів яких у літературі не знайдено, виглядають надзвичайно актуальними та важливими і в сьогоденні.

Відмітимо, що за традиційним варіантом незрозуміла метафора про сокола та орла, а також використання саме цих представників тваринного світу. За поданим варіантом впливає, що «орел» не став «в чужій сторіноньці шукати таланоньку». Сокіл просить орла передати ці слова його дітям, оскільки він літав вище, вже бачив й знав наперед, що в чужій стороні щастя не знайдеш. Більше того — якщо служиш чужій стороні, то не буде щастя ні тобі, ні твоїм дітям, ні рідній землі.

У всіх трьох піснях та в заповіті Т. Г. Шевченка («...щоб лани широкополі, і Дніпро, і кручі...») слід відзначити слова оповідача з проханням, метою якого є єднання з рідною землею — Україною. Наведені пісні сповнені любові до України та суму від розлуки з нею, як і рядки вірша Григорія Романовича: «...Милі берізоньки, верби, тополі, Бурями

шарпало вас, Тихо стогнали, скрипіли від болі, Плакали нишком не раз... Милі берізоньки, верби, тополі, Древа Життя і Краси, Хоч ще багато вам в світі недолі, Прийдуть світлинні часи» (Трегубов та Трегубова, 2018, с. 151).

Ці слова можна інтерпретувати так, що мирне життя України потребує надійного захисту, і тоді настануть «світлинні часи». Але водночас можна згадати, що автор майже все своє життя сумував за рідною, українською мовою й знаходив «віддушину» в поетичній творчості. Тоді «світлинні часи» — це надія та впевненість у поверненні в україномовне середовище. Тобто розлуку з рідною українською мовою для тих, хто розмовляв нею з дитинства й не знав іншої мови, можна порівняти з розлукою з самою Україною.

Якщо розглянути козацькі пісні, можна стверджувати, що вони не обрядові, а більше наближаються до кобзарських, виконуються не гуртом, а одним виконавцем. Найвищим мистецтвом кобзарі вважали думи, потім історичні, козацькі й чумацькі пісні. Ф. Колесса (1969) відзначає типологічну подібність між думами, чумацькими, козацькими, гайдамацькими, жовнірськими піснями та голосіннями, які зумовлені потребою виразити гнітючі почуття та є особливим виявом психічної концентрації, що призводить до катарсису. Історичні пісні стосуються життя відомих історичних осіб. Козацькі пісні віддзеркалюють загалом життя козаків. Г. Лозко (2011) припускає, що кобзарські героїчні пісні виникли раніше, ніж прийнято вважати. Так, поему «Слово о полку Ігоревім» (переклад М. Т. Рильського, 1986) М. Дмитренко (2009) вважає прообразом української героїчної думи, яку баян проспівував сумним голосом: «... земля під копитами / Кістями засіяна... / Тугою зійшли тії кості... / ...«О вітре, вітрило! / Чому, господарю, силою вієш? / Чому мечеш ворожі стріли / На крилах своїх легких / Проти воїнів мого милого?...». «Плач Ярославни» є тугою за воїнами, що за умов військового походу покинули рідну землю. Тобто образ Ярославни є узагальненим образом матері, сестри, дружини, доньки, які чекають повернення своїх захисників.

Схожі мотиви, але вже з боку козака, звучать у пісні М. Гайворонського «Їхав козак (стрілець) на війноньку» («Співає Волинський народний хор. Пісенні скарби краю», (2008)). Пісню написано в стилі українських народних пісень: «Дай же, дівчино, хустину, / Може в бою я загину. / Накриють очі темної ночі, / Легше в могилі спочину!». Зв'язком із рідною землею для козака за цим текстом є «дівоча хустина».

Про долю полонених розповідають українські думи: «Піхотинець», «Плач невольника» та ін. Так, у думі «Маруся Богуславка» (Колесса, 1969) йдеться про дівчину, яка потрапила в турецький полон та до гарему

султана. За нагоди вона визволяє українських полонених, але сама залишається на чужині. Єдиним боєм Богуславки є відсутність зв'язку з батьками, тому вона і звертається до козаків з проханням: «...нехай мій батько... / попівни Богуславки, / З неволі не викупає, / Бо вже я потурчилась, побусурменилась / Для роскоші турецької, / Для лакомства нещасного!». Про схожу дилему йдеться й у «Думі про Самійлу Кішку» (Колесса, 1969), який був «п'ятдесят чотири годи у неволі», скористався нагодою та підговорив «Ляха..., ключника галерського,... / Що був тридцять літ у неволі, / Потурчився, побусурменився / Для панства великого, Для лакомства нещасного!» до втечі. Що ж вплинуло на Ляха — «недовірка християнського»? Словами Ляха: «...ні з ким об вірі християнській розговорити». Тобто великою силою, яка зв'язує з оселею, є християнська релігія.

Суперечливий зміст народної пісні «Їхали козаки» розкриває Л. Петрухіна (2007). У пісні йдеться про вивіз дівчини з оселі групою чоловіків та знущання над нею. Зараз цю пісню за радянською традицією виконують на веселий мотив, але це не відповідає її сумному змісту. Сумні пісні на Русі звали думами та співали їх жалібним голосом. Якщо віднести цю «думу» до героїчного українського епосу, то незрозуміле не шляхетне поводження козаків. Ця пісня — символічно-образна з одного боку, з іншого — у неї з плином часу вліталися нові проблеми, і попри давню основу тексту, виникає тема полону та визволення з нього або, як ще один тип розлуки з Україною, — добровільна втеча на чужину у зв'язку зі шлюбом. Стисло зміст цієї думи-байки можна переказати так: їхали чужинці, вмовили дівчину поїхати з ними на правах шлюбу-поліандрії з рідної землі в далеку чужину та обіцяли гарні умови життя, але щастя на чужині дівчина не знайшла, тому впливає повчальне прохання до тих, «хто дочок має — нехай навчає».

Зважаючи на символічно-образний зміст, цю думу, як і «Побратався сокіл», можна вважати стародавньою байкою, твором повчального змісту.

Пошук кращої долі за кордоном розглядає І. Франко (1976) у циклі поезій «До Бразилії», що ввійшов до збірки «Мій ізмарagd». Цикл оснований на реальних подіях: по Галичині ходив агент, одягнений, як мужик, та розповідав між іншим, що в Бразилії жити краще. На обіцянку кращої долі «купилося» багато українців, але правда бразильського життя на той час виявилася жорстокою. Стан українця, що мігрує, І. Франко описав словами: «...Рідну країну з слізьми споминав він, Але з прокляттям із неї тікав він...».

Повертаючись до Харкова відзначимо, що лише 150 років тому О. Стороженко (1990) в оповіданні «Закоханий чорт» згадує Харків тих

часів: «...лучалось мені... навідуватися у рідну Україну... стане легенько, мов на крилах... підняло!.. Та з ... Липець наша Україна теперечки ... Московщиною дивиться — намість шинків проклята кабащина, постоялі двори на московський звичай..., а от як перехопишся через річку Харків, то хто б не сказав, що се божа сторона!». Тобто Харків був на той час містом української культури. О. Стороженко описує тугу за Україною, радість від повернення в рідний край та фіксує експансію російських традицій на українській землі. Так, за даними перепису населення Російської імперії за 1897 рік (*Мовний склад населення повітів Російської імперії за переписом 1897 року*, 2019) харківський регіон мав 80% україномовного населення, сам Харків — 26%. Але в селах області, навіть на межі з Росією, мешканці досі розмовляють україномовним суржиком.

Як відбувається втрата україномовності? Деякі літератори, виконавці пісень, хоча і починали з україномовної творчості, з часом перейшли на російську мову. Найприкметніші приклади: М. Гоголь, про якого говорять «“русская грудь” українського генія» (Цвилюк, 2014), та Ані Лорак, яка «є українкою суто номінально» (Шлепакова, 2017).

За М. Вороним (2010), який переосмислив половецьку легенду, є чарівна трава «євшан-зілля», яка допомагає людині згадати забуту рідну оселю. Однак виникає запитання: а що робити людині з декількома коріннями? Але є відповідь і на таке міркування: існує безперервна ланка взаємозв'язку людини з народними традиціями, з рідною землею. Можна ввести умовне поняття «одночасності життя усіх поколінь»: кожне наступне покоління живе одночасно з одним-двома попередніми, відповідно, виникає послідовна жива ланка зв'язку з минулим. Тобто не існує людини без коренів, і, якщо вона їх не помічає, їй таки потрібно євшан-зілля. І. Калинець (2012) узагальнила, що українцю за розлуки з рідною землею потрібен: «... гіркий полин... гіркота життя навертають людину ... до початків...».

М. Ткач, український поет, кінодраматург, критик, лауреат Національної премії ім. Т. Г. Шевченка, зумів залишитись на українській ниві творчості. Народився на Закарпатті за часів румунської влади, святом для нього стало об'єднання україномовного середовища в 1940 р. Саме тому у вірші «Моя Україно» (Ткач, 2002, с. 192) звучить мотив про печаль від розлуки з Україною, з вікна якої «світить доля». Знаками, які «у душу засівають зерно», є «пшеничний колос», «колиско-каліно», «білявко-хатино». Розлуку з Україною він характеризує: «... Гірка моя мука, Печаль журавля без гнізда в чужині...».

На території Російської Федерації відбувається зникнення української та деяких інших національних ідентичностей, наприклад,

білоруської. За даними (Переписи населення..., 2018), у 2002 р. у Ставропольському краї мешкало 45 тис. українців, а у 2010 — вже 30 тис. Зменшилася і кількість білорусів, хоча чисельність інших національностей залишилася стабільною або зросла. Цей факт не можна пояснити асиміляцією, оскільки серед національностей, чисельність яких суттєво зросла, — вірмени, цигани, даргинці. Аналогічна динаміка зменшення чисельності українців спостерігається й у Белгородській області: 1989 р. — 75 тис., 2002 р. — 58 тис., 2010 р. — 42 тис. (Переписи населення..., 2018). Ностальгія за українськими землями передбачає спілкування з рідним мовним середовищем. Так, до ліквідації місцевого товариства «Дніпро», у Ставропольському краї перебував з гастролями хор імені Г. Верьовки за запрошенням товариства (2011 р.) (*Концерт українського народного хору*, 2011).

Висновки. 1. Розлука з Україною у піснях відображає наступні зміни у житті українця: робота або військові операції за кордоном, колонізація земель, міграція в пошуках кращої долі, геополітичні зміни, полон, асиміляція у полоні, шлюбна еміграція, евакуація із зони військових дій або репресій, втрата рідної мови на власній Батьківщині.

2. Українські пісні та думи звертають увагу на необхідність єднання з рідною землею й радять навчати «діток ... на чужині щастя ... не шукати».

3. Українські пісні використовують багато символів єднання з Україною людини, яка з певних причин опинилася поза її межами; це як відомі символи України, так й інші: калина, Дніпро, лани, кінь, хустинка, білявка-хатино, жито, ластівка, пшеничний колос, християнська віра, шинок, прапор.

Перспективи подальших досліджень. У цій роботі показано якісні напрями відображення розлуки з Батьківщиною в пісенній творчості українців як елемент самоідентифікації. Відповідно за кожним із тематичних напрямків існує певний пласт народної творчості, що має розмаїття образів та форм втілення. Тому пошук і систематизація досліджень означеної теми дозволять глибше проаналізувати проблему та відобразити особливості самоідентифікації українців як у минулому, так і у сьогоденні. Ці результати нададуть можливості з'ясувати основи культурної ідентичності різних народів на прикладі України.

Список посилань

- Вороний, М. (2010). *Євшан-зілля*. Київ: Національний книжковий проект.
- Голубенко, І. О. (Ред.) (2000). *Відлуння лісу*. Київ: ІГС.
- Гордійчук, М. (Ред.) (1991). *Перлини української народної пісні*. Київ: Музична Україна.
- Дмитренко, М. (2009). Українські народні історичні пісні як об'єкт дослідження. *Народознавчі зошити*, 1–2, 135–146.

- Ищук, М. (2005). Василь Стус і українська народна творчість. *Народна творчість та етнографія*, 1, 85–89.
- Калинець, І. (2012). *Шлюб із полином: поезія*. Львів: Сполом.
- Колесса, Ф. М. (1969). *Мелодії українських народних дум*. Київ: Наукова думка.
- Кононюк, А. Е. (2013). *Обобщенная теория познания и созидания. Теория познания*. Кн. 2. Ч. 2. Київ: «Освіта України».
- Концерт украинского народного хора с настоящим размахом прошел в Ставрополе. Ставропольская правда*. 2011. Відновлено з https://stavpravda.ru/20111111/kontsert_ukrainskogo_narodnogo_khora_s_nastoyaschim_razmakhom_pr_56837.html.
- Кузьменко, О. (2013). Соціально-побутові пісні в дослідницькій практиці Філарета Колесси. *Родина Колессів — спадкоємність науково-мистецьких традицій*. Львів. 111–164.
- Лалак, О. А. (2013). Історико-ментальні засади формування української діаспори та інституційно-процедурні механізми взаємодії з Україною. *Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації*, № 3–4 (15–16), 18–23.
- Лозко, Г. С. (2011). *Українське народознавство*. Тернопіль: Мандрівець.
- Максимович, М. (Ред.) (1834). *Украинскія народныя песни*. Москва: Университет. *Мовний склад населення повітів Російської імперії за переписом 1897 року* (2019, вересень 28). Відновлено з <https://datatowel.in.ua/pop-composition/language-counties-1897>.
- Панцьо, С., Вакарюк, Л. (2013). Образ війни у жовнірських піснях. *Мова і культура*. (16, т. 5, 386–392).
- Переписи населения Российской Империи, СССР*. (2018, вересень 16). Відновлено з <http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/census.php?cy=8>.
- Петрухіна, Л. (2007). «Бідна Галя» у тенетах колективного шлюбу. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*, 41, 266–275. Львів: ЛНУ.
- Рильський, М. (Пер.) (1986). *Слово о полку Ігоревім*. Київ: Радянська школа.
- Стадник, О. (Ред.) (2008). *Співає Волинський народний хор. Пісенні скарби краю*. Луцьк: Волинська обласна друкарня.
- Стороженко, О. (1990). Закоханий чорт. *Огненний змії. Фантастичні твори українських письменників XIX ст.* (с. 137–154). Київ: Молодь.
- Ставрополье с украинцами не дружит?* (2018, вересень 16). Відновлено з http://www.kavpolit.com/articles/stavropole_s_ukraintsami_ne_druzhit-472.
- Ткач, М. М. (2002). *Струна: Вибране*. Київ: Київська правда.
- Трегубов, Д. Г. & Трегубова І. М. (2018). Розгляд проблеми розлуки козака з Україною в народних піснях. *Література й історія*. С. 150–151. Запоріжжя: ЗНУ.
- Франко, І. Я. (1976). Зібрання творів (Т. 2, с. 263-271). Київ: Наукова думка.
- Цвілюк, С. Микола Гоголь і його «почуття любові до Росії». «Русская грудь» українського генія. *Україна Incognita*. 2014. Відновлено з <http://incognita.day.kyiv.ua/mikola-gogol-i-jogo-pochuttya-lyubovi-do-rosiyi.html>.
- Шевченко, М. В. (Ред.) (1995). *Найкращі пісні України*. Київ: Демократична Україна.

Шлепакова, Т. Л. (2017) До питання громадянської позиції митців в умовах геополітичного протистояння та військової агресії. *ДЗК*. Випуск 10/4. Відновлено з http://nlu.org.ua/storage/files/Infocentr/Tematich_ogliadi/2017/gromad.pdf

References

- Voronii, M. (2010). *Yevshan-zill*. Kyiv: National Book Project. [in Ukrainian].
- Golubenko, I. (Ed.) (2000). *Echo of the forest*. Kyiv: ICS. [in Ukrainian].
- Gordiychuk, M. (Ed.) (1991). *Pearls of the Ukrainian folk song*. Kyiv: Muzychna Ukraina. [in Ukrainian].
- Dmytrenko, M. (2009). Ukrainian folk historical sights as an object of research. *Cognitive notebooks*, 1–2, 2009, 135–146. [in Ukrainian].
- Ishchuk, M. (2005). Vasyl Stus and Ukrainian folk art. *Folk artist-song and ethnography*, 1, 85–89. [in Ukrainian].
- Kalynets, I. (2012). *Marriage with a wormwood: poetry*. Lviv: Spolom. [in Ukrainian].
- Kolessa, F. (1969). *Melodies of Ukrainian folk dumas*. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].
- Kononyuk, AE (2013) Generalized theory of knowledge and creation. Knowledge theory. Book 2. Part 2. Kyiv: “Education of Ukraine”. [in Russian].
- The concert of the Ukrainian folk choir was held in Stavropol with great scope. Stavropol truth*. 2011. Retrieved from https://stappravda.ru/20111111/kontsert_ukrainskogo_narodnogo_khora_s_nastoyaschim_razmakhom_pr_56837.html. [in Russian].
- Kuzmenko, O. (2013). Social-household songs in the unitary and research practice of F. Kolessa. *Kolessa's Family — continuity of scientific and artistic traditions*. Lviv, 2013, 111–164. [in Ukrainian].
- Lalak, OA. (2013) Historical mental principles of forming Ukrainian Diaspora and institutional and procedural mechanisms for cooperation with Ukraine. *State and regions. Series: Social Communications*, 3–4 (15–16), 2013, 18–23. [in Ukrainian].
- Lozko, G. (2011). *Ukrainian ethnology*. Ternopil: Mandrivets. [in Ukrainian].
- Maximovich, M. (Ed.) (1834). *Ukrainian folk songs*. Moscow: Universytet. [in Ukrainian].
- Linguistic composition of the population of the Russian Empire counties according to the census of 1897 (2019, September 28). Retrieved from <https://datatowel.in.ua/pop-composition/language-counties-1897>. [in Ukrainian].
- Pantsio, S., Vakario, L. (2013). The image of the war in gourmet songs. *Language and Culture*, 16, V.5, 386–392. [in Ukrainian].
- Censuses of the Russian Empire, the USSR*. (2018, September 16). Retrieved from <http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/census.php?cy=8>. [in Russian].
- Petrukhina, L. (2007). “Poor Galya” in the networks of collective marriage. *Visnyk of Lviv University. Series philological*, 41, Lviv: LNU, 266–275. [in Ukrainian].
- Rylsky, M. (Tr.) (1986). *The word about Igor's regiment*. Kyiv: Radianska shkola. [in Ukrainian].

- Stadnik, O. (Ed.) (2008). *Volyn folk choir sings. Song treasures of the region*. Lutsk: Volyn Regional Printing House. [in Ukrainian].
- Storozhenko, O. (1990). Loving devil. *Fire snake. Fantastic works of Ukrainian writers of the 19th century*. (pp. 137–154). Kyiv: Molod. [in Ukrainian].
- Stavropol and Ukrainians are not friends?* (September 2018, September 16). Retrieved from http://www.kavpolit.com/articles/stavropole_s_ukraintsami_ne_druzhit-472.
- Tkach, M. (2002). *Strings: Selected*. Kyiv: Kyivska pravda. [in Ukrainian].
- Tregubov, D. & Tregubova, I. (2018). Consideration of the problem of separation of the Cossack with Ukraine in folk songs. *Literature and history*. Zaporizhzhia: ZNU, 150–151. [in Ukrainian].
- Franko, I. (1976). *Collected Works*, Vol. 2. Kyiv: Naukova dumka, 263–271. [in Ukrainian].
- Tsviliuk, S. Mykola Gogol and his “feelings of love for Russia”. “Russian heart” of the Ukrainian genius. *Ukraine Incognita*. 2014. Retrieved from <http://incognita.day.kyiv.ua/mikola-gogol-i-jogo-pochuttya-lyubovi-do-rosiyi.html>.
- Shevchenko, M. (Ed.) (1995). *The best songs of Ukraine*. Kyiv: Demokratychna Ukraina. [in Ukrainian].
- Shlepakova, T. L. (2017) On the issue of the artists civic position under the conditions of geopolitical confrontation and military aggression. *SCC*. Issue 10/4. Retrieved from http://nlu.org.us/storage/files/Infocentr/Tematich_ogliadi/2017/gromad.pdf

Надійшла до редколегії 03.10.2019 р.